

ЕКОЛОГІЯ ЛЮДИНИ І КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ КУЛЬТУРНО-ПОЛІТИЧНИХ МЕТАМОРФОЗ

У статті здійснюється спроба системно-аналітичної оцінки еволюції культурних систем сучасності з урахуванням культурно-асиміляційних, антропологічних та інших викликів. У результаті проведених розвідок та узагальнень вимальовується картина екологічного статусу й стану культури і людини на початок XXI ст.

Ключові слова: екологія, культура, еволюція, антропологія, етичний простір.

В статті здійснюється спроба системно-аналітичної оцінки еволюції культурних систем сучасності з урахуванням культурно-асиміляційних, антагоністических та інших викликів. У результаті проведених досліджень та узагальнень визначено картину екологічного статусу і стану культури і людини на початок XXI ст.

Ключевые слова: экология, культура, эволюция, антропология, этическое пространство.

The article is an attempt to systematical and analytical evaluation of the evolution of cultural systems which including cultural assimilation, anthropological challenges and others. In the result of carried out explorations and generalizations the picture of ecological status, cultural and human state at the beginning of the XXI century is outlined.

Keywords: ecology, culture, evolution, anthropology, ethical space.

Упродовж останніх десятиліть по-стала необхідність розглядати екологію як явище глобальних параметрів. Екологія як природниче поняття вже давно сягнула за межі субстантивних категорій чи територіально окресленого біоценозу й набула загальнолюдського, планетарного масштабу. Навіть більше, це явище вийшло за межі екології матеріального світу й торкнулося таких феноменів, як культура, людина, духовність.

Особливості розвитку сучасних соціально-економічних систем і процесів зумовлюють необхідність формування не лише засадничих правил користування середовищем, у якому живе людина, а й стабільного європейського та світового економічного й культурно-політичного простору. Вони ж спонукають науковців, філософів, культурологів та інших фахівців й усю міжнародну спільноту поставити питання про екологію людського буття. Як уважають І. Алексєєнко й Л. Кейсевич, сьогодні можна говорити про те, що на сучасному етапі цивілізація знаходиться в глухому куті, і якщо не буде знайдено й реалізовано

оптимальний, з найменшими втратами вихід із нього, то загибель суспільства, як і колапс біосфери, настануть із невідвратною закономірністю.

Проблема екології стала настільки гострою, що її висвітлення є ключовим предметом у діяльності багатьох громадських організацій, ЗМІ тощо. Питання екології не обійшли й діяльність церкви. Зокрема, Папи Римські Бенедикт XVI, Іван Павло II у своїх енциклавіках постійно нагадують людству про закони людського життя й вичерпність природних ресурсів. Так, в енцикліці "Sollicitudo rei socialis" ще Павло VI констатує, що людство у ставленні до природи підпорядковане не тільки біологічним, а й моральним законам, які не можна безкарно порушувати. Усі кризи, включно із кризою природного середовища, Папа Іван Павло II розглядав як наслідок внутрішньої кризи людини – кризи її духовності та моралі, кризи її стосунків з Богом. Екологічна криза, на думку Папи, безпосередньо пов'язана з моральним непорядком, що настає внаслідок відвернення людини від Бога. "Коли людина відвертається від плану

Творця, вона спричиняє дисгармонію, яка призводить до неминучого зворотного впливу на весь створений порядок. Якщо людина не живе в мирі з Богом, то і сама земля не може мати миру”, – констатує понтифік.

Сьогодні питання екології є одним із ключових під час визначення політики всіх держав Європейської спільноти, Азійського простору та США. Екологічні вимоги вписані в програмні документи всіх європейських і національних політичних партій. Контроль над екологічними показниками став невід’ємним додатком стратегій і програм ЄС. Наукові програми й технічні розробки провідних країн, таких як США, Китай, Японія та країни Євросоюзу, містять пункт про збереження довкілля й розглядають ступінь шкідливості новітніх технологій для навколишнього середовища.

Якщо апелювати до постулату “руїна починається в головах”, то можна стверджувати, що екологію формують людське мислення та свідомість. Мова йде про те, що стихійні лиха різного масштабу, глобальне потепління, танення полярних шапок і льодовиків, повені, посухи, глобальні ерозії ґрунтів тощо є не тільки природно зумовленими процесами, а найчастіше спричинені людським утручанням у природу. Інноваційні винаходи, що провокують техногенний вплив та навантаження на навколишнє середовище, мають двосторонній зв’язок і, відповідно, руйнівню впливають на людину як на біологічний і соціокультурний вид. У цьому контексті не тільки змінюється біологічний і соціальний простір, але й відбувається поступова деформація генетичних структур, “розмивання” й асиміляція як біологічних, так і соціально-історичних культур, “засмічення” й деградація мовно-ментальних середовищ тощо.

І все ж постійне розширення географічного простору людської популяції, що виявляється в надмірній активності людини в напрямку експлуатації

живої природи, починаючи від морських глибин, шельфів та коралових рифів і закінчуючи космічними зонами, загрожує спотворити навколишнє середовище, у якому не залишиться місця для живої природи. Постійна зміна хімічного й біологічного складу всієї біосфери землі призводить до трансформації ноосфери як найбільш організованої оболонки Землі. Сфера розуму, як одна з найвищих стадій розвитку Землі, Космосу й життя, потребує особливої уваги на тому етапі розвитку світу живої природи й людини, коли “культура” набуває такої потужності, що може вплинути й радикально змінити навколишню дійсність.

Аналізуючи політичні та етнокультурні процеси, що відбуваються у світі, можна відстежити чітку аналогію між світом природи (світом екологічних катастроф) і світом людини (катастрофами в духовній, культурній, політичній, демографічній та інших сферах). Отже, пряма й безпосередня залежність двох світів, в епіцентрі яких знаходиться людина зі своїм комплексом проблем, а саме світу природи й духовного світу людини, змушує дещо переосмислити факти нашого буття та вибудувати новий формат антиномії “людина – світ”.

Розвиваючи вчення про взаємозв’язок організму з навколишнім середовищем, І. Павлов стверджував, що організм людини може існувати лише за постійної взаємодії із природою і самовідновлюватись у результаті такої взаємодії. Тривала ізоляція від природного середовища викликає цілий комплекс патологій, наслідком яких є як фізичні, так і психічні, духовні аномалії. О. Гончар пов’язував екологію з проблемами мови і культури, з існуванням й життєдіяльністю українського народу: “Проблеми мови, культури невіддільні від проблем екологічних...” [16, с. 59].

Тлумачення такої категорії, як “екологія людини”, експлікує широкий спектр інтерпретацій, що свідчить про

глобальність та інтердисциплінарність цього поняття. Із часу свого виникнення зазначена категорія набула різних форм та інтерпретативних значень, трансформувалась і в галузі соціальних наук. Загалом формування екології як особливої сфери знань триває й досі. Сучасна екологія – це системна наука, що має багатоярусну структуру, у якій кожен із поверхів спирається на безліч традиційних дисциплін. Специфіка її полягає в тому, що із суто біологічної науки вона перетворилася на цілий цикл знань, увібравши в себе розділи географії, геології, хімії, фізики, соціології, теорії культури, економіки й навіть теології.

Якщо розглядати екологію з філософсько-антропологічної точки зору, то виправданою стає проблематика нової галузі екології – екології людини. Термін “екологія людини” ввійшов у наукову літературу в 1921 році. Проте ще в XIX ст. видатний російський фізіолог І.М. Сеченов писав, що зрозуміти людину можна лише в єдності плоті, духу та природи, частиною якої вона є, і майбутнє науки про людину знаходиться на шляхах об’єднання цих трьох складових. Екологія людини, як комплексна наука, вивчає відносини людини, індивіда й навколишнього середовища. Вона сприяє збереженню й зміцненню здоров’я, розвитку фізичних та психічних можливостей людини [7, с. 37].

Американський учений Е. Одум визначає екологію людини як екологію біологічного виду *homo sapiens* і вважає, що екологія людини може розглядатися подібно до екології рослин, тварин, мікроорганізмів, грибів як розділ біологічної екології. Цієї точки зору дотримується й Г. Білявський, який поділяє екологію залежно від об’єкта досліджень на теоретичну і прикладну. До теоретичної екології належать біоекологічні науки, які є фундаментом екологічної науки, прикладний складник якої розглядає соціокультурну сферу людини, умови її життя. Існують й інші погляди на місце екології людини. Так, Г.О. Ба-

чинський виділяє соціоекологію як наднауку, як окремий напрям, який, на його думку, сформувався на зіткненні медичної географії та гігієни. Він виділяє й екологію людини. М. Реймерс, М. Хижняк та А. Нагорна виокремлюють екологію людини в окремий напрям сучасної екології, що містить і “соціоекологію”, яка, за їх визначенням, вивчає всю сукупність відносин соціальних груп суспільства з природою.

Згідно із сучасними науковими підходами, екологія людини – це спільний науковий підрозділ соціоекології та медицини, що вивчає медико-біологічні аспекти гармонізації відносин між суспільством і природою. За словами В.П. Казначеева, екологія людини – комплексний міждисциплінарний науковий напрям, що досліджує закономірності взаємодії популяцій людей з навколишнім середовищем, проблеми розвитку народонаселення в процесі цієї взаємодії, проблеми цілеспрямованого керування збереженням і розвитком здоров’я населення, удосконалення виду *homo sapiens*.

Подібне трактування екології людини охоплює й низку суміжних, самостійних наукових напрямів, включаючи демографію, економіку, психологію, філософію, політологію, соціологію, економічну географію тощо. Кожна із цих сфер здатна чинити зовнішній вплив на людину. Проте наслідки такого впливу визначатимуться внутрішнім змістом людини, її психічною сталістю й фізичним станом, а також умінням черпати енергію із природних джерел. Відповідно до уявлень В. Вернадського, людина – складова частина живої речовини Землі, певного еволюційного типу, нерозривно пов’язана у своєму розвитку й існуванні з усією біосферою нашої планети. Одночасно вона має можливості обміну енергетичними категоріями з навколишнім середовищем, природою, що є недоступним для інших живих істот [3, с. 45–47].

Досліджуючи проблемне поле екології, варто відзначити, що вивчення

екології як взаємовідносин рівноцінних складників – людини і природи – не впливає із сучасних постмодерних філософських ідей, а має глибокі історичні корені й ґрунтується на прадавній традиції пізнання природи та еволюції світу. Існування людства завжди базувалося на безперервній взаємодії, постійному обміні речовин та енергії з навколишнім середовищем [7, с. 154]. Останнє, своєю чергою, не перестає забезпечувати нормальну життєдіяльність організму людини, яка з початку періоду ембріонального розвитку до кінця життя контактує з компонентами цього середовища, забезпечуючи власну регенерацію та природовідтворення.

Людина – це передовсім свідомість, душа, культура. Тому коли людське “єго” домінує над природним “єко” і це домінування не контролюється висококультурним, високодисциплінованим та високодуховним началом, то наслідки, безсумнівно, будуть не надто оптимістичними. З огляду на це можна говорити, що “людина стала жертвою природних катастроф”, а “природа зазнала катастрофічно руйнівного цунамі під назвою “людина”. У цьому контексті доречним буде фокусування уваги на екології культури, оскільки в її сфері формується свідомість людини, її “єго” та “єко”. Екологію культури називають одним з універсальних феноменів, здатних синтезувати гуманізацію й екологізацію природних умов задля забезпечення гармонійного функціонування системи “людина – природа – суспільство”.

Учені виробили протилежний антропоцентричному – неантропоцентричний варіант, тобто вчення про універсалістську етику, в основу якої покладений принцип *благоговіння перед життям*. А. Швейцер уважав, що не можна визначити, яка з форм життя найбільш цінна й не можна віддавати перевагу одній з них. Усі форми життя рівноцінні. Повага до життя є підставою моралі та критерієм морального вибору. Американський філософ Е. Ласло вва-

жає, що нова етика повинна ґрунтуватися на вимогах адаптації людства до навколишнього природного середовища. Така етика може бути створена на основі ідеалу поваги до природних систем. Однією з вимог екологічної етики є турбота про природні умови існування майбутніх поколінь [9, с. 100].

Одним із перших феномен “екології культури” досліджував Д. Ліхачов. Власне він і запропонував розрізняти традиційну біологічну екологію та екологію культури. Біологічна екологія займається охороною та відновленням природного середовища, а культурна – збереженням культурного середовища, пам’яток культури. Обидва ці завдання важливі. Зберігати пам’ятник і ландшафт потрібно разом, а не окремо. Д. Ліхачов звертає увагу на те, що втрати пам’яток культури невідновні. Екологія культури є базовою системою культурно-антропологічних цінностей, і це є однією зі складників екології особистості, що сприяє формуванню загальнолюдських, етнічних, національних, особистісних доктрин. За словами Д. Ліхачова, екологія культури актуалізує культурно-антропологічні цінності, які створюють змістовне наповнення (ядро) культури в системі “людина – природа – суспільство” в аспекті її домінуючих ланцюжків, що репрезентують культурну екосистему, національну “концептосферу”, всебічно реалізовану в “культурних текстах” [11, с. 24].

Екологія культури – це матриця формування людини і світу в глобалізованому просторі, що сприяє переходу до ноосфери, уникненню й попередженню деструктивних, антигуманістичних процесів у політичній, військовій, інформаційній, економічній, технологічній, екологічній, соціальній, культурній та інших сферах [11, с. 21].

Маємо підстави стверджувати, що культура є неодмінним складником екології соціального, культурного, політичного та правового простору. Засміченість мисленнєво-поведінкових реакцій

людей у сучасному світі призводить до матеріалізації негативних матриць, що знищують людину як фізіологічно, так і психологічно. Низький рівень культури громадян усе частіше призводить до псевдомультікультурності, масовизації та вульгаризації всіх сфер життя, створюючи таким чином передумови соціальних патологій, наслідковими формами яких є авторитарні режими, невиннований тотальний імператив, насилля, численні жертви тощо. Тобто екологія культури, як й екологія природи, залежить від формату й стратегічного вектора діяльності людини, від аксіологічної шкали стилів її поведінки та ін.

Водночас екологія культури наділена рисами автономності поряд з екологією в традиційному розумінні цього слова. На думку дослідників, ця автономність виявляється в тому, що розвиток культури відбувається значно швидше, аніж розвиток природи. Культурні трансформації й революції (у науці, техніці, мистецтві тощо) відбувалися за відносно незмінних природних умов і не були пов'язані з ними безпосередньо. Тут потрібно говорити про формування екологічної культури, яка передбачає перебудову світогляду, створення нової системи цінностей, формування повноцінного й цивілізованого правового поля, відмову від споживацького підходу до природи, формування в людини здатності адекватно оцінювати свої потреби з урахуванням можливостей природи. У науковій сфері актуальним є також застосування достатньо нового терміна “екологічний егоїзм” (тобто “національний егоїзм в екологічній сфері”) [16, с. 142]. Передовсім це визначення стосується слаборозвинених країн, де спостерігається дефіцит як етико-правових важелів культури, так і матеріальних ресурсів, де забрудненість спричиняють не лише технологічні процеси, а й вульгарне ставлення до навколишнього середовища. Подібні процеси мають місце на пострадянському просторі. Ліквідація індустріальних гігантів (заводів, колгос-

пів, фабрик, військових частин і т. д.); розбудова приватних підприємств, які не прагнуть витратити кошти на безвідходне виробництво та інші засоби захисту навколишнього середовища; масове винищення лісів навколо мегаполісів і забудова елітними котеджами; безконтрольне винищення “зелених зон”, тайги, лісів, заповідників та заказників; масові забруднення водоймищ нечистотами (за перевіреними даними, у Карпатському регіоні лише близько десяти відсотків котеджів, що появились упродовж останнього десятиліття, оснащені очисними спорудами, які відповідають екологічним нормам); спонтанні сміттєзвалища навколо міст, сіл, на берегах річок та інших угідь створюють ситуацію, яка унеможливує повноцінне життя людини як біологічного виду.

Розглядаючи екологію соціального життя як існування людини в соціумі, її діяльність, способи поведінки, маємо підстави говорити про необхідність постановки в цьому контексті питань екології політики. Остання, як одна з організуючих і визначальних засад суспільного життя, стає базовим елементом ефективності функціонування правових норм, правил, формування ціннісних орієнтирів з урахуванням історичної взаємодетермінованості, сучасних глобалізованих тенденцій тощо. Поняття “екологія політики” розробляється в наукових колах. Однак це не є ознакою неактуальності, а лише свідченням того, що світова спільнота, особливо східноєвропейський геополітичний простір, за своїми меркантильними й владноприсрасними митарствами не дійшли до усвідомлення необхідності формувати екологічно збалансований “політичний та дискурсивний біоценоз”.

Сам термін “політична екологія”, уведений П. Друкером, застосовується для означення впливу політичних рішень на екологічні проблеми й зворотного впливу екологічних чинників на політичну сферу. Сучасна українська дослідниця Л. Нагорна доводить необ-

хідність імплементації цього термінопоняття в політичну, соціальну науку. Вона стверджує, що предметом дослідження зазначеної дисципліни повинні бути негативні фактори впливу політичних рішень і дій на природно-соціальне та духовне довкілля. Інакше кажучи, чистота норм політичної етики на всіх рівнях владних структур і громадських об'єднань, їх дотримання й розвиток повинні стати основою нової галузевої дисципліни в галузі політології, соціології чи інших суспільствознавчих наук [12, с. 5–7].

Очевидним сьогодні є той факт, що недотримання етичних норм і заангажованість нормативно-правової бази в посттоталітарних (чи ще й досі авторитарних) режимах є джерелом періодичних спалахів криз в економіці, політиці, бізнесі, врядуванні і т. д. Саме тому можемо припустити, що доказом глобальної кризи сучасних посттоталітарних держав, їх маргіналізованості та симулятивності є саме дезорганізованість політико-правового простору, патологічний егоцентризм партій та олігархічних кланів тощо. Відсутність громадянської відповідальності й гуманізму в громадян закладає “бомбу сповільненої дії”, яка в майбутньому може стати причиною зникнення не лише окремих держав, а й цілих націй. Інакше кажучи, є небезпека перетворення всього східнослов'янського простору в “зону відчуження”, своєрідну “30-кілометрову зону”, але не лише в територіально-географічному, а й культурно-політичному, етнічному, демографічному, духовному та інших аспектах.

Спробуємо окреслити вищеназвані ознаки трьома пунктами:

– *моральність*. Сучасні дослідники: психологи, медики, соціологи – дедалі частіше однією з причин наявного стану речей називають кризу людської душі. Тому питання збереження духовності кожного громадянина й цілої спільноти в державі загалом дедалі частіше у своїх наукових розвід-

ках пропонують розглядати кризу призму морального оздоровлення суспільства, формування орієнтирів, ціннісних та відповідних моделей поведінки. Нормотворчість, творення й упровадження в життя екології правової системи, законодавства може стати підґрунтям для створення чесних, відкритих “правил гри” безвідносно до соціального статусу;

– *стійкість і цілісність*: постійне й планомірне відстоювання своїх життєвих цінностей, що не загрожують знищенню чи пошкодженню природного середовища; нонконформізм у намаганні інших суб'єктів нав'язати точку зору утилітарного використання природних ресурсів і вміння налагоджувати природний діалог із природничими процесами, черпати в них “сили та енергію” (подібно до пасіонаріїв у теорії Л. Гумільова). Комплексним показником, що характеризує стан будь-якої людської популяції, є рівень здоров'я її представників. За сучасними уявленнями, здоров'я – це природний стан організму, що характеризується його повною рівновагою з біосферою й відсутністю будь-яких хворобливих змін. Саме тому цілісність психічного, психологічного, фізичного здоров'я при основній ролі духовно-моральних устремлінь повинна стати підґрунтям для виправлення не лише екологічної, але й соціально-політичної, економічної, культурної, мовної картин світу;

– *відповідальність* та усвідомлення всього ланцюга наслідків (як позитивних, так і негативних). Духовна й фізична деградація людини становить реальну загрозу, тому прогнозування й попередження її є неабияк актуальними. Меркантилізм сучасної людини й утилітарний підхід до всього оточення не лише повсюдно засмічує природний та інформаційний простір, а й деформує індивідуальну свободу, стає перешкодою для повно-

цінного розвитку людства як виду. Тому необхідною стає прогнозованість результатів культурно-історичного досвіду людини, уміння моделювати його таким чином, щоб якомога менше здійснювати негативний вплив на подальший еволюційний процес. Відповідальність повинна виражатись і в рівні професіоналізму, відповідальності та відповідності поведінки в контексті отриманих знань і технологій.

Узагальнюючи, варто зазначити, що основними принципами екологічно збалансованої політики й дискурсу мають стати відповідальність, відкритість і чесна гра за відомими правилами; моральність; етичний баланс “очищення” державного режиму від системних проявів авторитаризму; а також очищення політико-правового простору від відвертого фарисейства й цинізму. Таким чином, екологія політики та політичного дискурсу в контексті екології природи, культури, людини повинна стати не лише новою дисциплінарною галуззю сучасних гуманітарних знань, але й інформаційним “перезавантаженням”, формуванням нового соціокультурного, політико-економічного, інформаційно-комунікативного простору, у який були б інсталювані якісно нові моделі та правила поведінки, нові етичні стандарти, які б у кінцевому результаті надали екологічно гармонізованої форми існуванню людської культури.

Отже, ми говоримо про екологію не лише у світі живої та неживої природи, але й соціокультурного та духовного простору людини, одним із найважливіших елементів якого є інформація. Саме від наповненості й змістовності, адекватності, толерантності та збалансованості дискурсних форм залежить формування світоглядних, ціннісних, етичних установок, мотиваційних факторів. Поряд із проблемою формування екології культури, соціуму, політики давно назріла проблема “чистоти” інформаційного простору, екології інфор-

маційного “довкілля”, його тестування на достовірність і толерантність. Проблема “чистоти” інформаційних потоків стала особливо гострою саме зараз у зв’язку з інформаційною тоталізацією та вибухом, який стався впродовж останніх десятиліть. У результаті цього “вибуху” найбільше постраждала людина. І постраждала не лише через надмірність, “шквал” інформаційних потоків, а й через їх патологічну забрудненість, здатність докорінно змінювати екологічно виважені стандарти людського буття й вносити компоненти, які є не сумісними з повноцінним життям людини та культури.

Одним із чинників, що призводять до засмічення інформаційного поля, є маніпулятивні практики та різного роду психотехнології (наприклад, НЛП), а також максимальне використання політичної риторики, бо, власне, вони практикують доступ до свідомості людини як нормальний акт. Користування ним і керування реакціями є звичними для цих методів. Інформаційні технології стають провідною галуззю розвитку й важелем маніпулювання не лише інформаційним полем, комп’ютерними системами та штучним інтелектом, але й свідомістю й діяльністю народних мас загалом.

Чинник маніпулятивних технологій не є єдиним у процесі “забруднення” інформаційного простору. Непрофесіоналізм чи явище “замовленості” політика або журналіста, його відверто цинічна поведінка призводять до деградації екології суспільного життя і в геометричній прогресії тиражують відвертий цинізм та публічне фарисейство. Фальсифікація суспільно вагомих подій, фактів, коментарів, подання під свідомо деформованим кутом зору (з використанням так званого 25 кадру чи інших технологій) – усе це ознаки дезекологізації інформаційного середовища. Крім того, останнім часом на теренах Східної Європи досить поширеним явищем стало подолання переважно негативної ін-

формації про окремих політиків, партії та інших за умов відсутності будь-якого доступу до засобів масової інформації того суб'єкта, який є предметом обговорення. Тобто об'єкт обговорень (тут суб'єкт, особа) позбавляється можливості сказати будь-що на свій захист. Це породжує в основній масі народу відчуття страху, зневіри та невпевненості у справедливості закону.

У контексті сказаного звернемо увагу на думку А. Печчеї, який серед основних причин глобальної екологічної кризи бачить недоліки в психології й моралі людини – її жадібності, егоїзмі, схильності творити зло й насильство тощо. “Людина, володіючи здатністю робити безліч речей, розвинула в собі ненаситний апетит до споживання і володіння, виробляючи все більше і більше та водночас залучаючи себе в порочне коло зростання, якому не видно кінця”. На нашу думку, влучно поставлене питання А. Печчеї – або людина повинна змінитися, або їй судилося зникнути з лиця Землі [10] – відображає глобальні проблеми виживання людства. Сприймати це потрібно без патетики та будь-якої гіперболізації. Навпаки, усе стає очевидним, коли взяти до рук офіційну статистику культурного, політичного, економічного, екологічного, демографічного й т. п. життя планети.

Цікавою, на нашу думку, є програма А. Печчеї, що орієнтує людство на реалізацію кількох провідних цілей, серед яких такі:

- “Зовнішні межі”, які орієнтують на бережливе ставлення до природи, її ресурсів, життєвого потенціалу. Мова йде про встановлення кожною людською істотою для себе особисто додаткових обмежувальних параметрів у своїй діяльності. Мислення людини в цьому контексті повинно нести новачійні ідеї, підходи, що гармонійно поєднуюватимуться з природою.
- “Внутрішні межі”. Звертається увага на важливість урахування такого

важливого фактора, як внутрішні можливості людини. Дійсно, як підкреслює мислитель, не можна безкінечно експлуатувати її пристосовницькі можливості. Із цього випливає, що науково-технологічна діяльність і соціополітичні зміни мають відбуватися таким чином, щоб не піддавати людину новим напругам і стресам.

- “Культурна спадщина”. Вона формує соціальну установку на перетворення загальнокультурних надбань у визначальний орієнтир прогресу й самовизначення людства. Людство лише тоді вважатиметься успішним, коли підтримуватиме власну ідентичність, національні особливості, культуру, творчість та унікальність. У цей час кожен громадянин, як представник конкретного типу політичної культури, соціального устрою та національної ідентичності, складатиме частину екологічної мозаїки, здатної до відновлення, регенерації та розвитку.

Однак не лише вищеперелічені чинники повинні стати джерелом екології соціального простору. Ідеться про необхідність створення антропоєкологічного моніторингу – системи спостережень за змінами процесів життєдіяльності людей у зв'язку з впливом на них різних факторів навколишнього та соціокультурного середовища. Саме така система дала б змогу прогнозувати й уникати соціопатогенних стихійних лих. Саме тому, що екологія є наукою, політикою, мораллю, культурою та комунікацією, дискурсом, сьогодні необхідно виносити її проблеми на обговорення не лише у вузьких академічних школах, а й на широку аудиторію, а ключовою позицією тут повинна бути **системна оцінка** всіх складових культури сучасної людини. Будь-які фундаментальні відкриття чи зміни в галузі науки і техніки, а також соціальні й культурно-історичні, повинні вивчатись із позицій перспективності та причинно-наслідкових зв'язків. Скажімо, винай-

дення різних видів пластмас у ХХ ст. було зорієнтоване на благо людини, але в результаті ці винаходи перетворились у глобальну катастрофу планетарного масштабу. Це ж стосується й сфери ідеології – абсолютно утопічні ідеї комунізму сформували полчища фанів. Ідеї миру, добра, любові, толерантності, жертвності, терпимості тощо, які несе християнська мораль, етика та філософія, були уражені “комуністичним чорнобилем”. Наслідком цього є мільйони люмпенів без роду, племені, історії, мови, культури – своєрідна “культурна пластмаса”, що продукувалася “для блага”, а в результаті дала глобальні втрати, катастрофи, екологічні катаклізми в сенсі історії, культури, демографії.

1. *Агаджанян Н. А.* Экология человека : избранные лекции / Н. А. Агаджанян. – М. : Свет, 1994. – 340 с.
2. *Бауман З.* Глобализация: последствия для человека и общества / З. Бауман. – М. : Весь мир, 2004. – 188 с.
3. *Вернадский В. И.* Биосфера и ноосфера / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1989. – 262 с.
4. *Голубець М. А.* Від біосфери до соціосфери / М. А. Голубець. – Львів : Поллі, 1997. – 252 с.
5. *Дювиньо П.* Биосфера и место в ней человека / П. Дювиньо. – М. : Прогресс, 1973. – 270 с.
6. *Екологія* : словник екологічних термінів і понять / укл. В. І. Андрейцев [та ін.]. – Івано-Франківськ, 2000. – 231 с.
7. *Косов Г. В.* Экополитология : Политология в контексте экологических проблем / Г. В. Косов [и др.]. – М. : А-Приор, 2008. – 214 с.
8. *Кисельов М. М.* Національне буття серед екологічних реалій / М. М. Кисельов. – К. : Тандем, 2000. – 320 с.
9. *Кузнецов О. Л.* Система “природа – общество – человек” / О. Л. Кузнецов. – М. : Дубна, 2000. – 345 с.
10. *Лебон Г.* Психология народов и масс / Гюстав Лебон. – М. : Академический проект, 2011. – 238 с.
11. *Лихачов Д. С.* Экология культуры / Д. С. Лихачов // Знание – сила. – 1982. – № 6. – С. 22–24.
12. *Нагорна Л.* Екологія політики / Л. Нагорна // Політичний менеджмент. – 2006. – № 1. – С. 3–10.
13. *Ортега-и-Гассет Х.* Эстетика : Философия культуры / Х. Ортега-и-Гассет. – М. : Искусство, 1991. – С. 319.
14. *Печчеи А.* Человеческие качества / А. Печчеи. – М. : Прогресс, 1985. – 312 с.
15. *Реймерс Н. Ф.* Экология : (теории, законы, правила, принципы и гипотезы) / Н. Ф. Реймерс. – М. : Россия молодая, 1994. – 367 с.
16. *Семенюк Н. В.* Екологія людини / Н. В. Семенюк. – Хмельницький : ТУП, 2002. – 171 с.
17. *Становление экологического общества* / отв. ред. А. Д. Урсул. – Кишинев : Штиица, 1992. – 276 с.
18. *Хесле В.* Философия и экология / В. Хесле. – М., 1993. – 205 с.
19. *Хилько М. І.* Концептуальні засади визначення екологічної політики : Філософські проблеми гуманітарних наук : зб. наук. пр. / М. І. Хилько. – К., 2009. – 500 с.
20. *Черешнев В. А.* Экология человека в изменяющемся мире / В. А. Черешнев. – Екатеринбург : УРО РАН, 2008. – 570 с.
21. *Шевчук В.* Ноосферогенез і гармонійний розвиток / В. Шевчук [та ін.]. – К. : Геопринт, 2001. – 248 с.
22. *Wyrostkiewicz M.* Ekologia ludzka: osoba i jej środowisko z perspektywy teologicznomoralnej / M. Wyrostkiewicz. – Lublin : Katolicki Uniwersytet Lubelski, 2007. – 206 s.